

FOIȘOARA

TELEGRAFULUI ROMAN.

Nr. 22.

Sibiu, 30 Octomvrie 1877.

Anul II.

Apare la doue săptămâni. Corespondențele să se adreseze la redacțiunea Telegr. român cu adausul „pentru Foișoară“.

Influența aerului asupra vinului.

Până a nu intra in materia, de care ne ocupăm, este de lipsă să ne înțelegem asupra unor termeni ce se vor repeți in espunerea de față. O facem aceasta mai ales considerând numărul mărginit al cetitorilor deprinși cu lucruri ce aparțin chemiei.

Pe lângă multă apă și diverse alte substanțe, mustul estras din struguri conține totdeauna o cătățime mai mare sau mai mică de zahar. Venind mustul in atingere cu aerul sub influența unei călduri moderate, *zăharul* cuprins in must se descompune in *alcool* și *acid carbonic*. Alcoolul este oare-cum esența vinului, este care atribue vinului tăria și gustul caracteristic. Acidul carbonic este un gaz acriu care, de când cu inceperea ferberii mustului, evaporază mereu, dând vinului un gust plăcut și recoritor; evaporarea este energică mai ales pe când mustul resp. vinul se află in ferbere. Acidul carbonic se ridică in formă de beșicuțe la suprafața mustului și neavând pe unde eși afară, el apasă asupra doagelor și sparge butea. Causa descompunerii zaharului in alcool și acid carbonic trebuie cautată in *drojdi*, o materie ce se desvoaltă din sēmēnța unor mici organisme vegetale ce plutesc in aerul atmosferic. Până să se prefacă in vin, mustul este supus la un șir de schimbări interesante, cunoscute sub numele de *ferbere* sau *fermentațiune*; schimbarea de căpetenie este descompunerea zaharului in alcool și acid carbonic sub influența imediată a drojdiilor. In lipsa de zahar și căldură, in lipsa totală de aer și prin urmare de drojdi, ferberia mustului și cu ea producerea vinului este preste putință. Remăne acum să adaugem, că aerul atmosferic este compus din doue elemente gazeose: oxygen și azot sau nitrogen. Inse afară de aceste doue gazuri, aerul mai cuprinde totdeauna și sēmēnța de foarte mici organisme vegetale. In micul spațiu de un centrimetru cubic aceste vegetale au loc in număr de preste 12 milioane! Sēmēnța lor, reamintim, plutesce in aer și ajungēnd unde condițiunile sunt favo-

rabile, ea dă nascere la vegetale de o micime extraordinară, cari inse se inmultesc așa zicēnd in nesfirșit și cu o repejune afară din samă. Astfel se esplică rolul insemnat ce ele joacă in economia naturei precum și influența acum favorabilă acum stricăcioasă ce ele au asupra vinului nou și vechiu.

Drojdiile, cari provoacă și intretin ferberia mustului, sunt compuse din asemenea vegetale. Mustul de curēnd fert astupat fiind in sticle, in cele mai dese casuri se bolnăvesce și mai in urmă se strică, influența mai departe a aerului fiind impededată. Tot aerul este, care provoacă oțetirea atât de păgubitoare a vinului mai vechiu. Impedecând cu desēvărșire intrarea aerului sau continuând a încălđi mustul proaspēt până să se fi nimicit sēmēnța vegetalelor amintite, mustul nu trece in ferbere pe cât timp aerul nu are pe unde străbate. Destupând apoi vasul și avēnd astfel sēmēnța intrare liberă, in curēnd se desvoaltă drojdi și mustul incepe să fearbă.

După cum vedem, ferberia mustului și desvoltarea mai departe a vinului reclamă cu necesitate prezența aerului, in vreme ce de altă parte tot aerul este, care poate avē de urmare stricarea vinului.

Să esaminăm deci mai de aproape, in cari imprejurări influența aerului asupra vinului este favorabilă și, in cari stricăcioasă!

Cărnurile, pânea și celelalte substanțe organice, venind in atingere cu micile organisme vegetale ce plutesc in aer, in curēnd se strică și trec in mucedire. Inse pagubele astfel cauate sunt cu prisos recompensate prin multele și variele foloase ce aduc acele mici organisme, sub a căror influență escrementele și alte remășițe organice trec in putređire și se descompun in aburi de apă, acid carbonic, amoniac etc., materii, cari servesc plântelor de nutri-mēt. Drojdiile, cari sunt neapărate la ferberia mustului, încă sunt compuse, reamintim, din asemenea organisme vegetale. Spre a impede ca ferberia mai departe a mustului, n'avem decât să indepărtăm cu desēvărșire drojdiile cuprinse in must; din contră spre a grăbi producerea

drojdilor și cu ele ferberea, n'avem decât să aducem mustul în atingere cu o mare cătățime de aer.

Una din influențele favorabile ce are aerul asupra mustului resp. vinului este așadar grăbirea ferberii.

Mustul estras din struguri albi în curând capătă la suprafață o culoare mult puțin ruginie, care mai târziu dispăre. Causa acestei colorii, care tulbură uneori vinurile vechi, trebuie căutată în oxigenul aerului. Aerul având pe unde intra în măsură convenită, mustul odată fert se limpedește și, tractarea mai departe fiind corespunzătoare, rămâne limpede pentru totdeauna.

A doua influență favorabilă a aerului este deci, că contribuie la conservarea vinului în stare limpede.

În unele părți ale Franciei s'a introdus în deceniile din urmă un metod, după care musteala (strugurii pisați) se scormonesc cu lopețile în curs de 20—40 oare. Se afirmă, că din mustul astfel preparat rezultă vinuri, cari se disting prin tărie și un miros foarte plăcut. Nu putem ști, încât aceste vinuri merită laudale atribuite; destul că ele sunt mai căutate și mai scumpe decât vinurile preparate în modul obicinuit. Prin scormonirea îndelungată a mustelei, aerul străbate pretutindenea, atribuind vinului de mai târziu un miros plăcut.

A treia influență favorabilă a aerului consistă deci în aceea, că atribuie vinului un miros plăcut.

Scormonirea cu lopețile, îndatinată în Franța, fiind împreună cu multă muncă și pierdere de timp, prof. L. Babo în Freiburg în conțelegere cu alți bărbați competenți a reușit să construească un aparat practic pentru aerisirea cât mai grabnică și mai deopotrivă a mustului precum și a vinurilor mai vechi.

Prin aerisare, vinurile se subțiază și pierd o parte din acreala de mainainte, căpătând în acelaș timp un miros și gust mai plăcut.

Nu arareori se întemplă da vinurile pierd claritatea lor și încep a se întinde ca zama de varză. Această boală se poate înlătura așa, că tornăm preste vinul bolnav o treime sau o a patra parte dintr'un vin tare și limpede, lăsând apoi amestecătura în deplină liniște în curs de 2—3 săptămâni. Acum se pritocesc, trăgându-se într'o bute curată și afumată cu pucioasă. Un alt mijloc spre a vindeca asemenea vinuri este aerisarea, fie că tragem vinul dintr'un vas într'altul și viceversa de repețite ori, fie că aplicăm un aparat inadins făcut pentru aerisirea vinului.

Încât pentru mustul sêrac în zăhar, aerisarea pare a fi de prisos; din contră mustul foarte dulce, adecă bogat în zăhar, de aseme-

nea mustul estras din struguri cam putrediti, dobândesce mult prin o aerisare potrivită.

Vinurile mai vechi în urma aerisării par a nu fi pierdut nici una din însușirile de mainainte, bune rele cum au fost. Însă după un timp oare-care, ele se schimbă spre bine. Drept aceea, vinurile mai vechi trebuie aerisate cu 3—4 săptămâni înainte de consumare.

În lipsa unui aparat anumit, aerisarea se poate sêvârși și așa, că tragem vinul pe cep și îl introducem în vas pe de-asupra cu ajutorul unei pălnii largi. Cu chipul acesta, vinul și cu el drojdile vin în atingere cu mult aer.

Într'o bute umplută și astupată aerul pare a nu avè pe unde rêsbi înlăuntru; zicem *pare*, căci în realitate aerul străbate mereu prin porii doagelor înlăuntru buții. Dela o vreme vinul scade în bute și spațiul gol ce astfel rezultă se umple cu aer. Puținul aer ce intră în bute de-alungul porilor este de ajuns pre a contribui la desvoltarea mai departe a vinului. Vinul pritocit adeseori se desvoaltă și ajunge mai în grabă la maturitate decât vinul pritocit o singură dată. În cazul din urmă, influența aerului este neînsemnată. Într'o bute mare, unde inriuresce puțin aer în comparare cu cătățimea vinului, acesta se desvoaltă mai cu anevoie decât într'o bute mică.

A patra influență favorabilă a aerului este așadar, că preface vinul nou în vin gata și matur — vin vechiu.

D. Comșa.

(Va urma.)

Statul albinelor.

(Trad. din Dr. L. Biecher „Aus dem Geistesleben der Thiere“.)

Statul albinelor se privește de prototip al monarhiei; el cunoaște, cel puțin de regulă, numai o singură împărăteasă (matcă), dar totodată dă espresiune principiului adeverat republican sau democratic de înarmare generală și încă într'un mod așa de complet, încât întrece cu mult instituțiunile analoage ale oamenilor. Însă nu numai în aceste, ci și în toate celelalte instituțiuni, statul albinelor are caracterul unei monarhii cu insituțiuni foarte democratice. Ea s'ar putè numi de adreptul o *monarchie comunistică* sau *social-democratică* — așadară un fel de formare de stat politică, precum Napoleon III pare a fi avut intențiunea un timp oare-care, a o introduce în Franța, pe când cocheta el cu masele de lucrători. I s'ar putè da și numele unei monarhii electorale, fiind-că nu există o succesiune directă, ci totdeauna împărăteasa se alege de cătră lucrători sau se primesce sau se respinge după plac. În semn de recuno-

știință împărăteasa razimă singur numai în lucrători sau în albinele lucrătoare fără secș, cari într'un stup se află în număr de zece până la șasezeci mii și cari, prin teribilul lor ac otrăvitor împreună într'o persoană statul *lucrătorului* cu acela al *soldatului*; pe când clasa privilegiată a *bărbătușilor* sau *trăntorilor*, cari nimic nu lucră și trăiesc numai pentru plăcere, este suferită de lucrători, precum vom vedea îndată, numai într'atât, încât se crede, că serviciile lor vor fi de trebuință.

De altă parte însă principiul *monarchic* earăși se ivesce foarte lămurit într'aceea, că toată viața stupului se învertesce mai mult sau mai puțin în jurul împărătesei și că, unde ea lipsesce, moare sau nu se înlocuesce în grabă prin alta, stupul se tulbură și negreșit se prăpădesce mai curând sau mai târziu. Și indiviții ce aparțin stupului, imprăștiindu-se, sau se prăpădesc sau devin ființe netrebnice, leneșe și tâlhari stricacioși. Mai bătător la ochi se ivesce principiul *monarchic* al statului albinelor în asemănare cu celelalte insecte sociabile într'aceea, că în el se află totdeauna numai o stăpână sau împărăteasă și că, unde din întemplantare se întâlnesc mai multe, celelalte sau se omoară sau sunt silite a emigra și ași întemeia colonii noi.

Se vede dar, că în toate împrejurările albinele au numai o singură împărăteasă și că ele se închină fără condiție renumitului princip a lui Homer, des citat în interesul *monarchismului politic*:

„Ὀὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἰς κοίρανος ἕβρω!“

(Nu este bună poliarchia, numai unul să fie rege!)

Adevărat că câte odată se află o împărăteasă bētrână și detronată, ce nu mai poate oua oue plodite, și este suferită de milă pe lângă urmașă ei în stup, trăind de pomeană. Și preotul *Calaminus* (Nro 21 din „*Bienenzeitung*“, a. 1855) a observat un cas, unde *două* împărătese se aflau în pace și sănătate pe doi faguri învecinați. Însă aceste sunt rari cazuri excepționale. În cele mai multe cazuri lucrătorii omoară cu acul lor fără milă împărăteasa netrebnică sau o înădușesc, strimtorindu-o din toate părțile. Câte odată o gonesc numai din stup și afară fără ajutor ea se prăpădesce. Prin urmare a absolvi albinele de imputarea ingrătitudinii este imposibil și în această privință — cât de practică ar fi procedura lor — ele rămân fără indoială îndereptul oamenilor cari, dacă capătă un nou domnitor, își socotesc de onoare a pute hrăni și de aci încolo pe cel vechiu, care mai trăiesce, dimpreună cu toată ilustra sa cuscrie și cumetrie!

Cu atât mai mare este atențiunea albinelor către adevărata lor împărăteasă, care guvernează și ouă; ea este tractată cu toată dragostea și îngrijirea posibilă și este neîntrerupt însoțită de un cerc de albine tinere, cari previn tuturor dorințelor și cerințelor ei. Mai ales se zidesce ei sau mai bine larfei împărătesci, în asemănare cu cămăruțele mici și strimte ale trăntorilor, o locuință mare și splendidă, care în afară este decorată cu stelute triunghiulare și spre a cărei întocmire se întrebuițază de o sută ori mai multă ceară, ca pentru o cămăruță ordinară, deși ceara este o substanță prea prețioasă și foarte greu de produs, la a cărei consumare albinele dealmintrelea fac multă cruțare. Albinele tinere storc ceara în discuri subțiri și transparente pintre verigile trupului lor și spre acest scop au trebuință de foarte multă hrană, dar și de multă odihnă și căldură, ce o află numai în lăuntrul stupului, pe care deci mai nici odată nu'l părăsesc.

Pe cât timp împărăteasa trăiesce și este sănătoasă, în statul albinelor toate merg în bun rënd. De i se întemplantă însă o primejdie, poporul îndată a și observat-o; el se neliniștesce, înceată a lucra și dă dela sine tönuri văerătoare, cari se pot auzi bine din stupii lipsiți de împărăteasă. Atacuri din afară asupra împărătesei lor, albinele le resbună amar, așa încât este primejdios a prinde sau a omori împărăteasa unei colonii roitoare....

Pe cât de bine tractează albinele lucrătoare cu împărăteasa, pe atât de reu ba chiar crudel tractează ele cu soții sau bărbății leneși și nearmați, cu așa numiții *trăntori*. Împărăteasa albinelor trăiesce într'un fel de căsătorie, care o aflăm adese și la oameni, deși cu mult mai rar decât contrarul, și care se numesce *poliandric*.

Adevărat că haremul ei bărbătesc este mai mare decât obicinuesc a fi vre-odată haremurile femeesci ale domnitorilor orientali; căci el este compus din mai multe sute, adese 6—800 trăntori, cari în partea lor cea mai mare joacă în statul albinelor un rol cu totul netrebnic, fiindcă un singur trăntor ajunge pentru plodirea împărătesei și fiindcă ei nici nu lucră, nici nu contribuie nimic la scutul și apărarea statului, lipsindu-le teribilul ac otrăvitor. Ei alcătuesc așadară un fel de pairie moștenitoare, care să slujesce și hrănesce prin diligentele albine lucrătoare, fără de a pute contribuî ceva la binele obștesc și care din Maiu până în August ducă o viață comoadă, consacrată numai plăcerilor și neconturbată de nici o grije sau lucru. Dacă s'ar pute ei însă teme de soartea infrișoșată, ce'i așteaptă după acest timp, fericirea lor ar fi

mai puțin netulburată. Numărul lor mare care, precum s'a zis, întrece cu mult adevărata trebuință, ar fi de altminterlea un fenomen necuprins și neexplicabil în statul bine organizat al albinelor, dacă nu s'ar putea explica ca o rămășiță sau ca un prinos dela albinele sălbătice sau nedomesticite, când fie-care colonie de albine trăia pentru sine și parte pentru aceasta, parte pentru primejdiile multe, de cari erau amenințați trântorii, când sbureau pe afară, era de lipsă un număr foarte mare pentru ca scopul existenței lor să fie asigurat — în ziua de astăzi însă, când de regulă sunt mai mulți stupi la un loc și cultura și privegherea omului micșorează primejdia, nu mai este de trebuință un număr așa mare de trântori.

Această greșală a naturii prudentele albine lucrătoare o știu corecta prin aceea, că sufer și hrănesc pe frații lor leneși numai până când cred a avea trebuință de serviciile lor pentru plodirea împărătesei. Toamna sau vara târziu, după ce au trecut sborul de nuntă, și când hrana începe a se imputina, se întâmplă renumitul *resboiu cu trântorii*, în cari aristocrația bărbătească a statului se aduce jertfă binei obștești, fără a lua în considerare legătura familiară, ce există între ea și lucrătoarele. Cu miile încungiuură albinele lucrătoare pe ortacii groși, leneși și înarmați, îi fac grămadă și sau îi împung cu acul otrăvitor sau după ce mai nante i-au muiat prin foame, îi aruncă înaintea stupului, unde apoi în noaptea recoroasă următoare se prăpădesc de frig și de foame — așa încât toamna sau vara târziu aflăm dinaintea stupului masse de trântori morți. Chiar și cămăruțele trântorilor se sparg și ouele și păpușile lor, ce s'ar mai ivi, încât în anul d'ântei al întemeierii unei colonii noue, ele nu'i eartă împărătesei lor, a cărei plodire o singură dată săvârșită ajunge de regulă pentru mai mulți ani, a oua așa numite oue de trântori, deoarece ele nu zidesc cămăruțe de trântori cari din cauza trupului mai gros și mai mare al trântorilor, trebuie să fie mai mari și mai largi ca cămăruțele ordinare ale albinelor lucrătoare. Prin aceasta îi dau să priceapă împărătesei, căreia'i stă în putere a oua oue de un fel ori de altul, ca ea sau să ouă numai oue plodite, sau apoi îi fac cu neputință ouarea de oue neprodite sau de trântori. Supoziția primă are pentru sine mai multă probabilitate, fiindcă la *cas de nevoe* se depun oue de trântori și în cămăruțele mai mici ale albinelor, unde se desvoaltă din ele trântori. Adevărat că în acest cas ei devin mai mici, ca de regulă, dobândesc însă mai mult spațiu prin aceea, că albinele lucrătoare nu așează pe aceste cămăruțe coperișe plane, ci concave. Aci, ca la multe alte

exemple, se vede lămurit, că albinele se știu acomoda împrejurărilor pe deplin și cu succes.

Această înțeleaptă precălcule a împrejurărilor se arată și în aceea, că uneori se masacrează trântorii *înaintea* timpului de roit, dacă după un început favorabil al primăverii urmează un timp mai îndelungat nefavorabil, care albinelor le face griji pentru existența lor proprie. Dacă însă se schimbă veacul, și excursiunile devin earăși rentabile, atunci albinele capătă de nou curagiu, cresc de nou trântori și se găsesc încă de roit. Această masacrare a trântorilor se deosebesce însă de adevăratul *resboiu* al trântorilor prin aceea, că albinele se scapă numai de trântorii desvoltăți, nu și de larvele de trântori, dacă nu cum-va o foamete completă le-ar sili să nimicească și pe aceste.

Un stat de albine fără trântori este un adevărat „stat de muieri“ în cel mai strâns înțeles al cuvântului; căci el este compus numai din femele adevărate sau din femele cu organe seksuale rudimentare. Chiar și prezența trântorilor abia sau de loc nu schimbă acest caracter, căci, precum s'a arătat, ei joacă un rol numai secundar, și fiindcă inteligența atât de desvoltată a albinelor, precum și a întregii familii a himenopterelor sociabile în deobște, fără îndoială este moștenită în partea sa cea mai mare dela mamă. Și la oameni, după cum spun unii scriitori renumiți, însușirile înseminate ale spiritului se moștenesc mai mult dela mama decât de la tată.

La toată întemplantarea, rolul elementului bărbătesc în statul albinelor, în asemănare cu cel femeesc, este așa de subordonat, încât aci pare a se fi ajuns culmea idealului emancipațiunii femeesci, și anteluptătoarele noastre pentru emancipațiune pot afla aici pentru teoriile lor un ajutor neașteptat.

Sermanii trântori sau bărbătuși se află așadară cu totul în puterea și sub stăpânirea surorilor lor lucrătoare.

(Va urma).

Principii și fundamente de ortografia daco-română

(Urmare).

g) *degenerarea diftong. ea în a,*

Adese se rostesc și se scrie: pana, vara, fata, a ta, a sa etc. în loc de peana, veara, feata etc.

Comisiunea filologică (Archiv, p. 545) zice: „Vocalele să se scrie cu litere latine corespunzătoare, pentru acele vocale, cari sunt originale, ear nu derivate, precum e în cuvintele: masa, fata, vață, să se scrie: mesa, feta, vedea. Masa etc. după pronunția vulgară, în cari vo-

cala *a* este derivată din diftongul *ea*, al cărui sunet original este *e. d. e. mese, fete.*"

De aceeași opiniune este și Dnul T. Cipariu în gramatica sa.

Dnul T. Maiorescu (Critice, p. 142 zice: „... acel *a*, ce și-l însoțesc uneori vocalele *e* și *o*, când sunt intonate, nu este o simplă neglijență a limbei, oarecum un obicei fonetic ...; acel *a* din contră a ajuns a fi în limba noastră tot așa de important ca și sonul radical, din care provine, fiind-că uneori îl consumă chiar pe acesta și rămâne singur, d. e. din vează, peană, peară, measă etc., Românul a făcut vară, pană, pară, masă etc.”

Am constatat deja, că *e* lung din rădăcină, urmând *z-a*, ce diftonguează în *ea*. Litera aceasta *e* se află în rădăcina cuvântului latin și în plural s'a conservat până astăzi în limba noastră, zicând: *pene, mese* etc. *E*, ca să se diftongueze, a primit ca ajutor pe *a* și ambele aceste litere laolaltă formează o silabă cu ton înalt.

Însă schimbarea diftong. *ea* în *a* nu se află în toate cuvintele sau măcar în cele mai multe așa, ca să putem statorî o regulă gramaticală, ci se află numai în unele cuvinte. Astfel d. e. rostim și scriem: *ceapă, ceară, ceartă, geană, feară, fereastră, sprânceană, săgeată, țeară* etc. etc. În aceste și alte asemenea cuvinte vedem susținut diftong. *ea*. S'ar pute zice, că *c* și *g* și înainte de diftong. *ea* se rostesc ca înainte de *e*, și atâta este de ajuns pentru a statorî o regulă generală potrivită cu natura limbei noastre. Sa'r pute mai departe zice, că în cuvintele: *para, varga, vara* etc., diftong. *ea* înainte de *r* se strămută în *a*; dar atunci, de unde și pană, masă etc.? Deci nu este admisibilă nici regula de excepțiune, de unde rezultă, că este o anomalie fonetică, o greșeală față de atâte reguli precise a diftongirei.

Este chiar nenatural, ca *a*, care a venit în ajutor pentru diftongirea lui *e*, să elimineze pe un *e*, care se află și în rădăcina cuvântului, și să se înlocuească din nou numai atunci, când urmează *z-a* și pe urmă să dispară, d. e. a *penei, penele, penelor*. Prin urmare, acest *e*, nu numai după etimologie și gramatică, ci chiar și după rostire, trebuie să-și aibă prerogativa. Drept aceea să se scrie: *peana, measa, peara* etc.

Eu sunt de acord cu Dnul T. Maiorescu (Critice, p. 139), când zice, că accentul ascuțit pe *e* nu poate reprezenta pe *ea* și că cu acest accent nici că se poate ceti *ea*, precum trebuie scris.

Diftongul se compune în toate limbile din două vocale, și o singură vocală accentuată nu poate nici odată reprezenta două sunuri cu totul separate. De unde rezultă, că *e* accentuat nu poate reprezenta diftongul *ea*. Accentul ascuțit are, după cum am arătat deja, o mențiune cu totul alta.

În limba greacă, latină, franceză, engleză, germană, toți diftongii sunt compuși din câte două vocale. La Germani și Maghiari *ö* și *ü* sunt litere simple întocmai precum sunt literele noastre *z, x* și nu diftongi. Dar și noi avem mai mulți diftongi, cari se compun din

câte două vocale, după cum sunt compuși diftongii în toate limbile înșirate.

Dnul T. Maiorescu (p. 142) zice, că în diftongul *ea* tonul este pe *a* și de aceea scrie: *făcea, ducea* etc. Aceasta nu poate avea loc, pentru-că *e* nediftongit totdeauna este lung, adecă intonat; ear în diftongul *ea* nu sunt mai multe litere separate, ci reprezintă un singur son intonat. Accentuarea ar avea loc numai când diftongul însuși ar pretinde accentuare, dar și atunci s'ar cere un accent, care să cuprindă ambele litere. Dacă Dnul T. M. accentuază a 3-a persoană, după principiul său ar trebui să accentueze și celelalte persoane, în cari se află același accent, d. e. *făceam, faceai, făcea, făceați* etc., ceea ce densusul nu face.

h) E se pune fără motiv în locul lui z derivat din a.

Cu litera *e* se fac abuzuri cât de mari în scrierea română. *E* se pune în locul lui *z* din *a*: în substantivele terminate în *z*, când este precedat de *i* lung, d. e. *domniă, tăria, ortografia, beția* etc., scriindu-se de mulți: *domnie, tărie* etc. Aci nu este *e*, ci *z*, însă fiind-că *z* precedat de *i* lung, pierde ceva din sonul său, puterea lui *i* face pe *z* să se rostescă mai slab, dar fără să fie *e* curat, după cum adese se scrie. Causa nu este etimologică, nici gramaticală, ci mai mult o seducere de auz; căci deși *e*, ce e drept, nu se rostesc ca *z* curat, dar nici ca *e* curat; aci aflăm o nuanță între *z* și *e* ca sunuri înrudite.

Dnul T. M. (p. 133) află între *x* și *z* o eufonie puțin ficsată. Această afirmare nu este motivată; căci eufonie puțin ficsată există numai între *z* și *e* sau între *i* și *i*. Adăvărât că în limba latină sunt unele cuvinte cu câte două terminațiuni: *ia* și *ies*, d. e. *materia* și *materies*, *blanditia* și *blandities*, dar fiind-că terminațiunea *ia* este generală și în *ies* nu sunt terminate decât unele cuvinte excepționale, urmează să susținem regula cu *ia* și nu cu *ies*. Afară de aceasta noi avem: *frumseată, bătrâneată, verdeată, dulceată* etc., cuvinte cari se termină în *a* resp. *z* curat, și în plural: *frumsețe* etc. deși *e* nu poate reprezenta pluralul. Că și *domniă, porția, tăria* etc. trebuie scrise cu *a* și nu cu *e*, dovedesc chiar articolul; căci fonetiștii întocmai ca etimologiștii aceste substantive articulate le scriu: *domnia, porția* etc. Dacă ele s'ar termina în *ie*, atunci articulate ar trebui să se scrie: *domniea, porțiea* etc., după opiniunea lui P. Maior (Archiv 340); căci substantivele terminate în *e* primesc articolul *a*.

În timpul mai nou s'au format nesece cuvinte, cari se termină în *e*, însă *i* care premerge este scurt, d. e. *nație, poziție, profesie, dispoziție* etc. în loc de *națiune, pozițiune* etc., deși cuvintele populare analoage se termină toate în *ciune*, d. e. *rugăciune, închinăciune* etc. și, deși în limba italiană asemenea cuvinte se sfârșesc în *ione*, ear în cea franceză în *ion*. Până și Germanii au primit terminațiunea *ion*. În formațiunile: *nație, po-*

siție, profesie etc. (T. Maiorescu și preste tot scriitorii din România ¹⁾) sunt trei greșeli:

a) pentru-că tonul s'a mutat pe o silabă, care după firea limbei este scurtă, d. e. nație, unde *na* trebuie să fie scurt și *ție* trebuie să fie lung;

b) pentru-că nici un cuvânt de a treia declinațiune (măiere, durere, putere) nu a suferit în gura poporului astfel de contrageri sau dărăburiri;

c) pentru-că nație, direcție etc. sunt terminațiuni, cari s'au auzit numai din gura străinilor. Sârbii scriu și ei: *нација*, *продакција* etc.

Dacă tocmai poporul ar lăpăda terminațiunea *iune* și o ar în locul prin alta mai scurtă, atunci după firea limbei terminațiunea ar fi *ia*, în care *i* este lung ca în domniă, împărăția, după analogia vechilor formațiuni: înțelepția, deșertăția în loc de înțelepciune, deșertăciune (Cărarea cea bună, p. 33). Terminațiunea *iune* este și rămâne etimologică, gramaticală și populară, prin urmare bună și potrivită cu firea limbei române.

Acei cari scriu: nație, direcție, producție etc., nu știu cu ce drept scriu: național, direcțional, având datorința să scrie: națial, direcțial etc.; căci așa pretinde „importanța logică.”

Substantivele, cari fiind articulate se termină în diftong. *ia*, d. e. părechia, vechia, foaia etc., fără articolul trebuie scrise: părechia, vechia, foaia și nu: părechie, vechie, foaie. Căci deși *ia* nu mai este literă separată, ci o parte din diftong. *ia*, totuși are influență asupra lui *z*, dându-i o nuanță aproape de *z*, însă nici cum de *e* curat; *z* trebuie susținut și atunci, când este precedat de *i* lung, d. e. domniă etc. Prin urmare, nu numai etimologia și gramatica, ci și rostirea pretinde a susține pe *z* în asemenea cuvinte.

i) *E* se strămută în *z* și *ж* și în această privință este de o natură cu *a*.

Pentru strămutarea lui *e* în *z*, nu există reguli așa precise și ușoare, ca d. e. pentru strămutarea lui *a* în *z* și în deosebi nu se poate admite scala următoare ce am fost stabilit pentru trecerea lui *a* în *z*:

—	—	—	—	—
—	—	—	—	—
—	—	—	—	—
—	—	—	—	—
—	—	—	—	—
a	z	z	a	z
5	4	3	2	1

deoare-ce *e* din silaba a 3, 4 și a 5, acum are ton curat acum este *z*, arareori *ж*.

Se poate totuși stabili o regulă generală, că pe *z* din rădăcină îl cunoscî dacă este *e* și anume: la substantive în plural și la verbe, persoana a 2 indic. Când și în a 2 persoană este *z*, atunci acesta a bună samă se naște din *a*.

¹⁾ În „Critice“ p. 248 se zice: „... În acest proces de abstracțiune, noțiunile perd oare-cum materialismul reprezentațiilor primitive...”

1. În rădăcina cuvintelor de genul bărbătesc, d. e. feți fēt, peri pēr, veri vēr, etc.

2. În rădăcina cuvintelor de genul femeesc, în cari se află diftongul *ea*, d. e. săgeată, săgeți țeară, țeri. După etimologie *ea* resp. *e* este literă rădăcinală.

3. La verbe *z* din rădăcină se cunoaște din a 2 pers. indic., d. e. spěl speli, apēr aperi, cumpēr cumpéri, vęd veđi; ear *z* din *a* în: sar, sări și sari etc. *E—z* în cuvintele de o silabă au ton înalt, adică silabă lungă, d. e. fēt feți, spěl speli; ear în cuvintele compuse din câte două sau mai multe silabe, *e—z* sunt silabe scurte, d. e. apēr, acoperi etc.

În limba noastră *e* este supus la schimbări interesante, fiind acum lung și diftongit, acum scurt și curat, acum *z* lung sau scurt. Examinând mai de aproape, aflăm că:

α) În cuvintele de două silabe (-[°]), *e* din prima silabă, urmând în a doua silabă *z*, este diftong, d. e. ceartă, meargă; dacă însă urmează *e*, atunci cel d'ântei este lung, ear al doilea scurt, d. e. certe, merge etc. etc.

β) În cuvintele de trei silabe (-[°]-[°]), *e* lung din rădăcină se face scurt, dar rămâne curat, d. e. verde verdeată, rece receală, vede vedere etc. O excepțiune aflăm la substantivele formate din infin. de a III-a conj., d. e. temere, perdere etc., unde *e* lung din rădăcină rămâne, d. e. tem.

γ) În cuvintele de câte patru silabe, cele două dinainte sunt scurte (-[°]-[°]). *E* din rădăcină rămâne curat, însă scurt, d. e. preț, prețueală etc.

δ) În cuvintele de câte cinci silabe rămâne regula de sub γ), dar silaba d'ântei este lungă (-[°]-[°]-[°]) și prin urmare *e* este curat, d. e. desprețuire, desfășurare etc.

Să espunem acum schimbările lui *e* din rădăcină în *z* lung.

α) La verbele de I conj., *e* din rădăcină, în 1-a pers. indic. este *z* lung, d. e. sęc, spěl, vęrs, apēs, arēt, însămn, invęț, revęrs; în a 2-a pers. este *e* curat și lung: seci, speli etc.; în a 3-a pers. este dift. *ea*, precum ar trebui să se și scrie, anume: seacă, speală etc., ear nu sacă, spală etc. Crescând cuvintele la 3 și 4 silabe, atunci *z* lung din rădăcină se schimbă în *z* scurt, d. e. fętat, spělătură etc. O excepțiune aflăm la verbele terminate în *ěr*, d. e. cumpēr, număr, supēr etc., unde în a 3 pers. nu este *a* resp. dift., ci *z* scurt, anume: cumpără, numără, supără etc., și în toate formele la cuvintele de câte 3 și mai multe silabe rămâne *z* scurt, d. e. supărăre, numărătură etc. O altă excepțiune aflăm la verbele de a IV conj. terminate în *ěr*, unde *z* este susținut numai în 1 pers. indic.; în toate celelalte forme devine curat, dar scurt, d. e. acopēr, acoperi, acoperea, acoperit etc.

β) Verbe de a II și a III conj. sunt prea puține, cari au *z* din *e* în rădăcină. Aci aparțin: vęd, veđi, șęd, seđi, vadă, șadă în loc de veadă, șeadă. Acest *z* lung din vęd se strămută în *e* curat și scurt, dacă urmează *e* lung sau diftong, d. e. vedere, vedem, ve-

5. *U* scurt *dispare* din ce în ce tot mai mult din cărțile, broșurile și gazetele, ce se tipăresc în România.

6. Foarte mulți mai pun semnul scurtărei și pe *i* și *u*, d. e. oameni, frați; ba chiar și în diftongi pr. *ai*, *mai*, *ău*, *soi*. Aceasta ni se pare cu totul de prisos: este bine, să ne mărginim, precum se poate într-o întrebuintă a semnelor. Pentru a deosebi d. e. *ascuți* (pres. ind.) de a *ascuți* (infinitiv), aceia cari însemnează pe *x* cu *circumflex*, pot întrebuinta în infinitiv, după dl. Cipariu, accentul *acut* (d. e. a *ascuți*), având astfel, tot după dl. Cipariu, accentul *greu* la dispoziție spre însemnarea d. e. a perfectului lucră (Maiorescu: lucră) în deosebire de lucră (pres. ind.). —

Dacă voiți prin urmare să știți, cum V'ați putea ca Ciparieni, apropia de scrierea majorității Românilor „cu jertfa cea mai mică“, atunci vă răspundem: Primiți cel puțin *doue*, semnul scurtărei pentru *z* și *sedilele* pentru *z*, *u* și *u*; căci de altminterlea vedem că scrieți *é* și *ó* pentru *z* și *oa* și întrebuintați *circumflex* pentru însemnarea lui *x*. Dacă nu Vă place a serie *prețul*, *speranța* etc., puteți scrie și *prețitul*, *speranția* etc., căci *i* după *ț*, *ș*, *đ*, mai nu se aude, dacă se pronunță scurt legându-se iute de vocala următoare. Repetăm: Lucrul principal este, să primiți cel puțin semnul scurtărei pentru *z* și *sedilele*. Fire-ar oare aceasta o jertfă prea mare adusă față de majoritatea Românilor spre scopul unirei noastre în scriere?!—

Eacă și un exemplu de scriere „cât mai aproape de Cipariu“:

Sfârșitu de toamnă.

Ôspeții caselor noastre, cocostirci și rîndunele
Părăsindu-au a lor cuiburi ș'au fugitu de dîle
rele;

Cîrdurile de cucóre, însirîndu-se 'n lungu sboru,
Pribegitu-au urmărite de alu nostru jalnicu doru.

Vesela verde câmpia acule tristă, vesteđită,
Lunca, bătută de brumă, acumu pare ruginită;
Frunđele i-cadu, sboru în aeru, și de crengi se
deslipescu

Ca frumósele ilusii d'intr'unu sufletu omenescu.

D'in tuspatru părți a lunei se ridică naltu pe
ceriuri,

Ca bălauri d'in poveste, nouri negri plini de
geruri.

Sórele iubitu s'ascunde, ér' pe sub grozavii nori
Trece unu cîrdu de corbi iernatici pr'in vîzduhu
croncănitori.

Diua scade; iérna vine pe crivețiu călare!
Vîntulu șueră pr'in hornuri răspîndindu infi-
orare.

Boii ragu, cail renchéză, cîinii latră la unu locu,
Omulu tristu cade pe gînduri și s'apropiă de
focu.

(D'in „Pasteluri“ de Alecsandri).

Dlui I. S. în Roskány. Bucuros V'am fi respuns numai decăt pe cale privată, dar nu au permis multele ocupațiuni. Inșe de sigur, nici acum nu este prea tîrziu. Respunsul nostru este scurt: ghindea adunată trebuie pusă mai întei unde-va să se usce bine, apoi se păstrează într'un local uscat, aerisit și rece, d. e. în cămară, pod sau în pivnițe svîntate. Ea se așează în pături nu prea groase din când în când, d. e. la câte 2—3 săptămâni, ghindea se scormonesce cu lopețile cât mai deopotrivă. Într'un local umed și lipsit de aer, ghindea muceșese și se strică. Porcilor le priesce mai ales ghindea prăjită în cuptorul de pîne sau cel puțin despicată și dărăburită între roatele morii. Porcii îngrășați cu ghinde produc carne gustoasă și slănină (clisă, lard) tare.

Vacile și boii se îngrășe repede, nutriți fiind cu ghindă pisată în amestec cu paie tăiate fin etc. În sfîrșit adaugem, că ghindea prăjită mai servește și ca surrogat de cafea, care se recomandă mai ales pentru copiii scrofuloși. Din ghinde se mai estrage și un rachiubun asemenea rachiului de bucate. Aceste sunt de ajuns pentru a Vă convinge că de prețioase ar deveni fructelor, fiind cine știe și are cu ce să le exploateze.

Dlui G. F. în P. „Cine voiesce să traducă „binișor“, are trebuință de doue lucruri: să știe limba *din*, precum și aceea, în care traduce. De altminterlea Te sfătuim a nu pierde timpul prețios cu întocmirea de „tractate“ înainte de a fi isprăvit barem cu studiile gimnasiale.

Dlui Diom. în V. Asemenea obiecte speciale nu prea au loc în „Foișoară“, care și așa nu apare decăt la câte doue săptămâni. Sperăm înșe, că vom putea totuși publica ceva pe scurt în această materie de altcum instructivă. Salutare!